

витрат підприємства, що дозволяє визначити пріоритетні виробничі напрямки діяльності, які приносять найбільш значимий обсяг прибутку і спричиняє мінімальні витрати.

На фоні нових перетворень у сфері звітності підприємство «грає» на два фронти: зовнішній і внутрішній. Зовнішній полягає в підготуванні фінансових документів для зовнішніх користувачів (контролюючих органів, кредиторів, контрагентів, потенційних інвесторів і ін.), а внутрішній - в діяльності по забезпеченню потреб підприємства на мікрорівні. Таке ведення гри буде неефективним і марним, якщо не буде відповідних центрів відповідальності. У результаті виникає необхідність поділу бухгалтерії підприємства на дві бухгалтерії - фінансову й управлінську. Все це буде сприяти на процесі планування, власного керування і контролю за діяльністю підприємства. Це ще раз показує необхідність створення на підприємстві управлінської бухгалтерії.

Підводячи підсумок, хотілося б відзначити ще раз, що створення управлінської бухгалтерії на підприємстві, в умовах розвитку ринкових відносин в Україні, є актуальною і маловивченою проблемою. На наш погляд, процес створення управлінської бухгалтерії хоча і потребує багатьох зусиль і витрат, але в остаточному підсумку окупить себе. Це дозволить підприємству знаходити оптимальні рішення своїх проблем у конкурентній боротьбі, притримуватися нових правил ринкової гри, що у свою чергу, приведе його до такої ланки ринкового механізму, що буде ключовим аспектом ефективного функціонування останнього.

Список літератури: 1. Івашкевич В.Б., Зайцев С.Н. Современные тенденции развития управленческого учета // Бух. учет. 1996. №12. 2. Хорнгрен Ч.Т., Фостер Дж. Бухгалтерский учет: управленческий аспект // М., 1995. 3. Современное управление: энциклопедический справочник. / Под редакцией Карпухина Д.Н., Мильнера Б.З. М., 1997. 4. Івашкевич В.Б., Зайцев С.Н. Современные тенденции развития управленческого учета // Бух. учет. 1996. №12. 5. Карпова Т.П. Основы управленческого учета. М., 1997.

Надійшла до редколегії 15.03.2001р.

В.В. Шестіріков,

магістрант Нац. ун-ту внутр. справ:

С.В. Томчишен,

ад'юнкт каф. правових основ підприємницької діяльності Нац. ун-ту внутр. справ

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ПРИРОДА БАНКІВСЬКИХ ПЛАТІЖНИХ КАРТОК

У більшості цивілізованих країн вже давно стало звичним розраховуватись за товари і послуги не готівкою, а за допомогою пластикових карток. Першими платіжними картками стали металічні пластинки, випущені в 1914р. американськими компаніями Western Union та General Petroleum Corporation of California - нині Mobil Oil. Пластиковими ж картки стали аж у 60-х рр., коли, власне, і був винайдений пластик. Це були клубні картки, які надавали доступ лише до товарів і послуг фірми-емітента. Фірми отримували

ли постійну клієнтуру, а клієнти ряд знижок і переваг у обслуговуванні. Перша ж багатофункціональна картка була випущена в середині 50-х рр. компанією Diners Club, а дещо пізніше - BankAmerikard – організацією американських банків, що об'єдналися в спільну систему обслуговування емітованих ними карток єдиного зразка (нині Visa International Service Association). Зараз вона є міжнародною платіжною системою - лідером карткового бізнесу у всьому світі (53 % всіх випущених карток – картки VISA). Інша міжнародна платіжна система Europay утворилась в кінці 1992р. шляхом злиття ньюйоркської групи банків Master Charge, європейської платіжної системи Eurocard та європейських компаній по обслуговуванню банкоматів Citrus та Maestro. Картки, емітовані Europay, складають біля 39 % випущених карток у світі. Також відомими у світі є міжнародні платіжні системи American Express, Diners Club та JCB, але вони значно поступаються за обсягами емісії двом попереднім системам. В даний час в Україні йде робота над створенням національної платіжної системи, але її завершення відтягується багатьма чинниками (в т.ч. відсутністю чіткого правового механізму регулювання розрахунків за допомогою пластикових карток). Зручність карток полягає в їх компактності (на відміну від великих сум готівки), у можливості здійснення платежу швидко і не лише в межах своєї держави, іноді навіть на більшу суму ніж фактично має платник, у захищеності коштів на картці від втрати чи викрадення. Це зумовило появу цілої карткової індустрії, нового напрямку в бізнесі, що набув транснаціонального характеру, але в Україні залишається поки що, на жаль недорозвинутим. Це, в свою чергу, суттєво затримує процес економічної інтеграції України в світову спільноту.

Однією з важливих причин цього є відсутність чіткого законодавства, в рамках якого розвивалися б системи карткових розрахунків. Не досліджувались платіжні картки і в юридичній літературі, оскільки вони є новим явищем господарського обігу в Україні. Це сприяє виникненню неоднозначних поглядів щодо правової природи платіжних карток. Одні їх якимось пов'язують з «електронними грошима» інші - з «електронними угодами», інші асоціюють з цінними паперами тощо. Однак використання платіжних карток набуло значного поширення і породило цілу низку нових договірних відносин. Тому цікавиться цивільно-правового аспекту проблеми розрахунків за допомогою електронних платіжних карток є цілком виправданою. Одними з ключових питань даної проблематики є питання про юридичну природу платіжної картки та її роль в цивільних правовідносинах.

На сьогодні законодавство України не має єдиного нормативного акту, що давав би однозначну відповідь на це питання. Про використання платіжних карток говориться в ст.47 Закону України «Про банки та банківську діяльність»[1], де передбачається можливість банків здійснювати емісію платіжних карток та операції по їх обслуговуванню. Більш детально правовий режим обігу платіжних карток регламентується підзаконними актами НБУ [2].

Вказаними нормативними актами зміст платіжних карток зводиться до ідентифікаційного засобу у вигляді пластикової чи іншої картки, що має обов'язкові реквізити, які встановлюються платіжною організацією і іден-

тифікують платіжну систему¹, емітента такої картки та її утримувача. Але таке розуміння платіжної картки не в повній мірі враховує правову сутність електронних карток і не відповідає на ключове питання, що ж власне є картка з позиції права. Об'єктивно дослідити цю проблему можна лише охарактеризувавши правове середовище, де діють електронні платіжні картки.

Картковий бізнес є комплексом різних видів відносин, що складаються в межах платіжної системи з приводу використання і обслуговування платіжних карток. Суб'єктний склад цих правовідносин є сталим: банки-емітенти карток та їх клієнти - користувачі карток, банки-еквайри та мерчанти (підприємства торгівлі чи сфери послуг, які приймають в якості оплати за товари та послуги електронні платіжні картки), а також сама платіжна система та її процесингові центри. Банки-емітенти здійснюють випуск карток тієї чи іншої платіжної системи (якщо мають її ліцензію), надають їх клієнтам та укладають з клієнтами договори на відкриття карткових рахунків і ведуть їх. Банки-еквайри (при наявності ліцензії платіжної системи на еквайринг) здійснюють операції по взаємодії з мерчантами: обробляють їх запити на підтвердження наявності коштів на карт-рахунку, з якого бажає розрахуватися користувач картокою, перераховують на поточні рахунки мерчантів кошти за товари і послуги, надані ними за картками; приймають, групують та пересилають документи, що фіксують вчинення угод з використанням карток, розсилають мерчантам стоп-листи (переліки карток, операції з якими на даний момент з тих чи інших причин призупинені) і операції по видачі готівки користувачам карток, за що отримують комісію від мерчантів. Банк може з'єднувати виконання функцій емітента і еквайра.

Емісія платіжних карток за своїм цивільно-правовим змістом зводиться до укладення договору між банком емітентом та клієнтом про відкриття карткового рахунку, який є різновидом поточного рахунку і відкривається фізичній особі для зберігання грошових коштів, отримання готівки та проведення безготівкових розрахунків з юридичними та фізичними особами [7]. Тим самим роль платіжної картки зводиться до засобу безготівкового розрахунку, як інструменту для перерахування коштів з карткового рахунку на рахунки контрагентів, а також як інструменту для отримання готівки в касах банків чи в банкоматах (п.4.1 Положення).

Як вище зазначалося, правовою підставою функціонування платіжної картки є договір про відкриття банківського (карткового) рахунку. Чинний ЦК не містить договору банківського рахунку. Згідно ж зі ст.1127 проекту ЦК, за договором банківського рахунку банк зобов'язується приймати і за-

¹ Платіжна система це платіжна організація (юридична особа), яка є власником чи отримала право на використання товарного чи інших знаків, ідентифікуючих належність платіжної картки та інших платіжних інструментів до платіжної системи, і визначає правила роботи платіжної системи. Платіжна система також включає в себе учасників платіжної системи та відносини між ними, що виникають з приводу використання платіжних карток.

раховувати на рахунок, відкритий клієнту (власнику рахунка) кошти, що йому надходять, а також виконувати розпорядження клієнта про перерахування і видачу відповідних сум з рахунка та проведення інших операцій за рахунком за що банк отримує від клієнта комісійну винагороду. Банк повинен вчиняти для клієнта операції, передбачені для рахунків даного виду, про що зазначається в договорі на відкриття банківського рахунку (ст.1129 проекту ЦК). Договір на відкриття карткового рахунку, як різновид поточного рахунку повинен містити ряд додаткових умов, зазначених в п.п. 3.5, 3.6 Положення, що викликані самою специфікою платіжної картки (ELECTRON, GOLD, BUISNESS та ін.). Зокрема серед таких умов договору є визначення кредитової чи дебетової схеми обслуговування карткового рахунку.

Так, за допомогою деяких банківських платіжних карток користувачі мають можливість розраховуватися понад ліміт коштів на картрахунок. Отримання кредиту в даному випадку стає можливим не через те, що клієнт користується «особливою» картою, а впливає з умов договору. Картка ж є елементом домовленості, інструментом розрахунку за даною схемою і її інформаційно-технічні можливості обумовлюються положеннями договору, а не навпаки.

Законом України «Про патентування деяких видів підприємницької діяльності», де зазначається що патентуванню підлягає торговельна діяльність за готівкові кошти, а також з використанням інших форм розрахунків, до яких віднесені і розрахунки з використанням платіжних карток (ст.1 Закону), їх роль зводиться до інструменту безготівкового розрахунку. ЦК взагалі не визначає форми безготівкових розрахунків. Проект ЦК визначає такі форми безготівкових розрахунків як розрахунки платіжними дорученнями, за акредитивом, чеками та розрахунки інкасо та інші форми безготівкових рахунків, що використовуються в банківській практиці (п.1 ст.1148 проекту ЦК). До них і відносяться розрахунки з використанням платіжних карток. На сьогодні використання платіжних карток у безготівкових розрахунках передбачено п. 6 Інструкції НБУ «Про безготівкові розрахунки в господарському обігу України»[3]. Як видно, правове середовище дії платіжних карток – безготівкові розрахунки та конвертування безготівкових коштів у готівку.

Цим і обумовлюється часте змішування платіжних карт з власне грошима, цінними паперами та іншими елементами розрахунково-грошових відносин. Ці погляди викликані невірними уявленнями про саму природу грошей як товару – загального еквіваленту обміну в товарно-грошових відносинах. Прибичники наведених позицій змішують економічне та юридичне розуміння грошей. Простежити відмінності можна лише порівнявши правову природу грошей та карток.

Для економістів гроші є загальним інструментом обміну, що виконують функції міри вартості, засобу обігу та платежу [4, с.27]. З юридичної ж точки зору - гроші виступають об'єктом прав, предметом грошових зобов'язань. Вони належать до речей і право власності на них є абсолютним речовим (коли мова йде про готівку), або до майнових прав - прав вимоги (коли маються на увазі безготівкові грошові кошти). Картка ж взагалі не може вважа-

тися об'єктом прав, оскільки право власності на неї залишається за банком-емітентом і користувачеві вона надається лише у користування. Вводячи в цивільний обіг грошові знаки, закон присвоює їм певну платіжну силу (можливість виражати конкретну кількість одиниць загального еквіваленту). Саме тому загальним еквівалентом виступають як конкретні об'єкти (купюри), так і абстрактні (кошти на банківських рахунках). Це обумовлює можливість паралельного існування готівкових грошей (у вигляді банкнот чи монет) та безготівкових грошей, що не мають матеріального закріплення, однак, являються об'єктом грошових зобов'язань. При цьому виконання грошових зобов'язань здійснюється не шляхом передачі певної кількості об'єктів визнаних грошима, а шляхом передачі певної суми грошових одиниць при чому, як у готівковій так і у безготівковій формі [5]. Платіжна ж картка сама по собі не є ані готівковими, ані безготівковими коштами, вона є лише засобом передачі їх, елементом технічної системи, через яку ведуться розрахунки. Тому ототожнювати платіжні картки з грошима, чи називати їх новим видом грошей, на наш погляд, не можна, оскільки вони пов'язані з об'єктами різних за характером суб'єктивних прав та обов'язків.

Гроші відносяться до об'єктів цивільних прав поряд з іншими речами та правами вимоги (ст.161 проекту ЦК). А картки є лише технічним елементом механізму реалізації права вимоги. При цьому в цивільному обігу гроші оцінюються кількістю виражених в них одиниць. Це зводить гроші до абстрактної цінності [5, с.312]. В такій якості готівкові кошти здатні бути засобом платежу за будь-яким цивільними зобов'язаннями грошового характеру. Гроші також можуть виступати і предметом (товаром) різних угод - позики, кредиту, банківського вкладу, банківського рахунку тощо. Однак в майновому обігу більшість розрахунків здійснюється в безготівковій формі. Безготівкові гроші також використовуються як засіб платежу, а також як особливий товар. Однак за своєю юридичною природою безготівкові гроші відносяться не до речей, а до прав вимоги майнового характеру. Саме в якості майнових прав безготівкові кошти відносяться до майна суб'єктів цивільних правовідносин. Їх правовий режим як об'єктів зобов'язальних відносин (грошових зобов'язань), а не речових прав виключає можливість їх ототожнення з речами, до яких належать готівкові кошти [6, с.313]. Так, вивіз платіжних карток не визнається законодавцем переміщенням валютних цінностей. При перетинанні кордону їх власник навіть не зобов'язаний включати їх до декларації, оскільки кошти залишаються на картковому рахунку в банку-резиденту України [7]. Саме цьому банку буде звернено право вимоги клієнта незалежно від країни його перебування.

Роль же платіжної картки у цивільних відносинах зводиться лише до інструменту, за допомогою якого її власник може розпоряджатися безготівковими коштами на картковому рахунку, здійснюючи платежі за зобов'язаннями. В даному випадку вона є засобом, за допомогою якого її утримувач може реалізувати своє право вимоги до банку і розпоряджатися безготівковими грошима. Наприклад, покупець здійснює розрахунок за придбаний товар за допомогою платіжної картки, чи взагалі через банкомат

може обміняти безготівкові кошти на готівку, тобто змінити право вимоги на речове право.

Платіжну картку не можна розглядати і як спеціальний документ (цінний папір), в якому фіксується майнове право. Хоча платіжна картка буде відповідати ряду ознак притаманних цінному паперу [6, с.315], однак її придбання та її наявність не дають такій особі права вимоги (права на безготівкові кошти). Оскільки, підставою для виникнення у власника картки відповідного права є договір на відкриття карткового рахунку в банку. А тому її передача іншій особі не буде тягнути за собою передачу права на безготівкові кошти, що і покладено в основу існування корпоративних платіжних карток, оскільки уповноважені на їх використання особи розпоряджаються коштами на картковому рахунку від імені юридичної особи – власника картрахунку¹.

Таким чином, роль банківської платіжної картки зводиться лише до певного засобу, за допомогою якого її утримувач може розпоряджатися безготівковими коштами на картковому рахунку. Але це розпорядження впливає з договору, сама ж картка є обумовленою формою повідомлення банку про необхідність проведення будь-яких операцій по картрахунку. Отже картка слугує як засобом укладення угоди (у випадку з мерчантами), так і елементом здійснення прав по договору на обслуговування картрахунку.

Список літератури: 1. Закон України «Про банки та банківську діяльність» від 07.12.2000р. №121-ІІІ // Делова Україна. №6. 2001г. 2. Положення НБУ «Про впровадження пластикових карток міжнародних платіжних систем в розрахунках за товари, надані послуги та при видачі готівки». Затверджене Постановою НБУ від 24. 02 1997р. № 37 // Бухгалтерія. №11 (426). 12 марта 2001г.. Положення НБУ «Про порядок емісії платіжних карток і здійснення операцій з їх застосуванням». Затверджене постановою Правління НБУ від 24.09.1999р. № 479 // Бухгалтерія № 11 от 12 марта 2001г. 3. Інструкції НБУ «Про безготівкові розрахунки в господарському обігу України» Затверджено Постановою НБУ від 02.08.1996р. №204 // Бухгалтерія. №11 (426). 12 марта 2001г. 4. Афонина С.В. Электронные деньги. СПб., 2001. 5. Лунц Л.А. Деньги и денежные обязательства в гражданском праве. М., 1999. 6. Гражданское право. Т.1. Учебник / Отв. ред. проф. Е.А.Суханов. 2-е изд., перераб. и доп. М., 1998. 7. Інструкція про переміщення валюти України, іноземної валюти, банківських металів, платіжних документів і платіжних карток через митний кордон України. Затв. постановою Правління НБУ від 12.07.2000р. №283 // Бухгалтерія №11, 12 марта 2001р.

Надійшла до редколегії 26.03.2001р.

¹ Корпоративна картка – платіжна картка, що дає можливість її утримувачу проводити операції за рахунок коштів на картковому рахунку юридичної особи (п.1 Положення про порядок емісії платіжних карток і здійснення операцій з їх застосування).